

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE

FAKULTA HUMANITNÍCH STUDIÍ

**Dobrovolná bezdětnost z pohledu členů
No Kidding Praha**

Bakalářská práce

Vedoucí práce: PhDr. Hana Havelková, PhD.

Zpracovala: Eva Horáčková

Praha 2013

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem práci vypracovala samostatně. Všechny použité prameny a literatura byly řádně citovány. Práce nebyla využita k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze dne 27. června 2013

Poděkování

Na tomto místě bych ráda poděkovala PhDr. Haně Havelkové, PhD., za cenné rady, odborné vedení práce a vstřícnost. Velký dík patří i všem sedmi účastníkům, kteří byli ochotni věnovat mi svůj čas a názory, a bez nichž by tato práce nevznikla. A v neposlední řadě bych chtěla poděkovat svým rodičům za jejich neutuchající podporu v průběhu celého mého studia.

OBSAH

PROHLÁŠENÍ	2
PODĚKOVÁNÍ.....	3
OBSAH	4
ÚVOD.....	6
TEORETICKÁ ČÁST	7
1. ÚVOD DO TEORETICKÉ ČÁSTI.....	8
2. HISTORICKÝ VÝVOJ	8
1. Období mezi roky 1900 až 1945.....	9
2. Období mezi roky 1945 až 1968.....	10
3. Období mezi roky 1968 až 1989.....	11
4. Období od roku 1989 po současnost.....	12
3. POHLED NA SOUČASNOST	13
4. BUDOUCÍ VÝVOJ	14
5. BEZDĚTNOST	16
6. FAKTORY OVLIVŇUJÍCÍ BEZDĚTNOST	18
6.1. Partnerství a jeho konkrétní podoba	18
6.2. Věkový rozdíl manželů	18
6.3. Vzdělání.....	18
6.4. Tržní podmínky	20
7. PŘÍSTUPY K BEZDĚTNOSTI.....	22
7.1. Teorie individualizace a kulturní změny	22
7.2. Teorie racionální volby	22
7.3. Teorie sociální anomie.....	23
7.4. Teorie hodnoty dětí a redukce nejistoty	23
7.5. Teorie sociálních sítí	25
7.6. Teorie genderové spravedlnosti	25
8. NO KIDDING.....	27

ANALYTICKÁ ČÁST	28
9. ANALÝZA VÝZKUMU.....	29
9.1. Cíle výzkumu.....	29
9.2. Výzkumná strategie.....	29
9.3. Etické a politické otázky	29
9.4. Technika sběru dat.....	30
9.6. Metody vyhodnocování dat.....	31
10. ANALÝZA INTERPRETACE DAT	32
Seznam narátorů a jejich identifikační údaje	32
10.1. Pojem dobrovolná bezdětnost.....	33
10.2. Původní rodina.....	34
10.3. Cesta k bezdětnosti.....	36
10.4. Reakce okolí.....	41
11. SHRUTÍ ANALYTICKÉ ČÁSTI.....	44
ZÁVĚR.....	45
POUŽITÁ LITERATURA	46

ÚVOD

Z historického hlediska byla vždy rodina včetně potomků jakýmsi standardem, nicméně v posledních desetiletích se tento zvyk mění. Dochází k transformaci kulturních a hodnotových faktorů a faktorů socioekonomické a politické povahy. Míra porodnosti se neustále snižuje, věk prvorodiček se zvyšuje a stoupá počet celoživotně bezdětných jedinců. Nadto s rozvojem a lehkou dostupností antikoncepčních prostředků je nám dána možnost plné regulace naší reprodukce. Záleží čistě jen na nás kolik, kdy a zda se vůbec staneme rodiči. Přesto jsou dobrovolně bezdětní bráni jako velice marginální skupina osoba a výzkumy, které by se problematice dobrovolné bezdětnosti věnovaly, jsou ojedinělé. Tato skupina osob je stigmatizována, protože děti nechtějí na základě vlastního rozhodnutí ve společnosti, kde je rodičovství stále ještě považováno za normu a naplnění lidského života.

V teoretické části práce jsem se věnovala historickému vývoje porodnosti na území dnešní České republiky a otázce faktorů ovlivňující dobrovolnou bezdětnost.

V analytické části práce za pomoci analýzy polostrukturovaných rozhovorů se členy české pobočky No Kidding – organizace sdružující dobrovolně bezdětné. Snažím se rozkrýt a specifikovat motivy vedoucí tyto osoby k bezdětnosti, typy reakcí, se kterými se tito lidé během svého života setkali a způsob, jakým se s nimi vypořádali.

Doufám, že moje bakalářská práce přispěje k pochopení životního postoje těch lidí.

TEORETICKÁ ČÁST

1. ÚVOD DO TEORETICKÉ ČÁSTI

Publikace a studie zabývající se problematikou bezdětnosti před rokem 1989 jsou naprosto ojedinělé. Relativně vysoká míra plodnosti a nízká hladina celoživotní bezdětnosti nepodněcovaly zájem odborné veřejnosti o podrobnější studium tohoto fenoménu (Hašková 2009, Možný 1999).

Cílený výzkum bezdětnosti je na vzestupu až po roce 1989¹, kdy míra porodnosti klesla postupně pod hladinu prosté reprodukce. Začala vznikat řada publikací, které ale bezdětnost dávají do souvislosti především se změnou reprodukčního chování a snaží se odhadnout budoucí demografický vývoj v české společnosti (Hašková 2004a, Hašková 2009). Výzkumníci se již hlouběji nezaměřují na problematiku dobrovolné bezdětnosti a publikací, výzkumů a článků, které by se dobrovolné bezdětnosti jako společenskému fenoménu věnovaly, a které by se vůbec snažily analyzovat její příčiny, je opravdu poskrovnu – v tomto případě se jedná především o práce H. Haškové, jež patří ke stěžejním pramenům této práce.

V současnosti se tomuto jevu nevěnují pouze demografie a sociologie, ale i jiné obory jako psychologie, etika, filosofie, právo, medicína – a to zejména v souvislosti se vzrůstající neplodností a asistovanou reprodukcí (Jokešová 2011: 12). A v neposlední řadě i ekonomie².

2. HISTORICKÝ VÝVOJ

U žen narozených před 100 lety na území dnešní České republiky bylo v konečném součtu – jak je patrné z tabulky 1 - 20 % celoživotně bezdětných (Juříčková 2005). U mnoha žen byl tento stav dokonce i žádoucí – například učitelkám byl striktně nařízen celibát, aby mateřství negativně neovlivnilo jejich práci (Knotková-Čapková, Kynčlová in Luvenová 2010a). Naproti tomu ženy narozené před 50ti lety – tedy v polovině minulého století - nepřesáhly hranici 7 % konečné bezdětnosti a po celé období socialismu se naše země blížila konečnými mírami bezdětnosti k zemím východoevropského bloku (Juříčková 2005). Momentálně se

¹ V zahraničí začínají studie dobrovolné bezdětnosti vznikat v 70. letech 20. století.

² Nižší porodnost má za následek stárnutí obyvatelstva a snížení počtu ekonomicky aktivních obyvatel.

opět navrací situace k hodnotám přelomu 19. a 20. století, jen důvody vedoucí k tomuto stavu se liší (Hašková 2009, Knotková-Čapková, Kynčlová in Luvenová 2010a: 17).

Tabulka 1: Podíl bezdětných žen na celkovém počtu žen podle věku v České republice v letech 1950 - 2001

věk ženy	1950	1961	1970	1980	1991	2001
20	74,9	71,0	71,8	64,6	69,0	90,1
25	34,4	24,3	22,9	19,3	21,8	49,2
30	18,3	12,8	10,0	8,7	9,4	13,6
35	16,1	12,0	7,3	6,2	6,2	6,4
40	16,6	11,7	7,5	5,6	5,4	5,0
50	20,3	16,8	11,1	7,2	6,7	4,3
60	19,3	21,4	16,0	10,6	8,7	4,7
úhrnem	29,4	27,1	25,6	19,5	20,5	19,7

Zdroj: SLDB 1950, 1961, 1970, 1980, 1991, 2001 in Juříčková (2005)

1. Období mezi roky 1900 až 1945

Pro přelom 19. a 20. století je na našem území typická vyšší míra plodnosti (úhrnná míra plodnosti byla 4, 0 dítěte na ženu), ale i nižší míra dožití (cca 45 let) a vyšší dětská úmrtnost. V průběhu první světové války dochází ze zřejmých příčin k poklesu populace. Po jejím skončení míra porodnosti vzrůstá a graduje v roce 1921. Poté se počty novorozenců s klesající dětskou úmrtností začínají opět snižovat a přestávají se rodit děti do „zásoby“. Navíc byla tato skutečnost ovlivněna hospodářskou krizí ve 30. letech. Postupný pokles porodnosti se projevoval nejdříve ve středních a vyšších vrstvách, později u městského obyvatelstva a nakonec i na venkově. V této době se pohybuje průměrný věk v době prvního sňatku u mužů kolem 28 let, u žen kolem 25 let (Kučera in Fialová a kol. 1998, Kučera 1990a). Před druhou světovou válkou se míra úhrnné plodnosti držela na hranici prosté reprodukce³ (Rychtaříková 2007).

Paradoxně během druhé světové války začalo novorozeňat přibývat – vzrůstal počet dětí v rodinách a paralelně také narůstal počet prvorodiček. Důvodem však nebyla ani tak zvyšující se touha po dětech, ale dítě chránilo ženy před pracovním nasazením. Porodnost

³ Hranice prosté reprodukce je stanovena na 2, 1 živého dítěte na ženu.

také zvyšovaly silné ročníky narozené po první světové válce (Jureček 1968a, Musil in Fialová a kol. 1998).

2. Období mezi roky 1945 až 1968

Zpočátku se pokles populace ve všech válkou postižených oblastech rovnoměrně kompenzoval vyšší mírou porodnosti (v letech 1946 až 1947 se hranice úhrnné plodnosti pohybovala nad průměrem 3, 0 dítěte na ženu). Ovšem odlišný politický, hospodářský a sociální rozvoj v západoevropských a východoevropských zemích začal od 60. let výrazně ovlivňovat populační vývoj (Musil in Fialová a kol. 1998). Česká společnost patřila ještě v předválečném období k západoevropskému modelu rodiny, po válce však inklinovala k východoevropskému modelu rodinného chování (Musil in Fialová a kol. 1998).

V roce 1965 vymezil demograf John Hajnal dva typy evropské rodiny. Území Evropy rozdělil spojnici Petrohrad – Terst, kdy pro oblast ležící na severozápad od této hranice byl charakteristický vyšší sňatkový věk partnerů při prvním sňatku (muži 25 let, ženy 23 let) a také nedostupnost sňatku pro všechny jedince, kdy nejméně 10 % obyvatel nikdy do manželství nevstoupilo. Vyšší sňatkový věk na západ Hajnalovy linie působil jako populační brzda, protože se manželům (zejména ženám) zkracovalo reprodukční období. Dalším typickým atributem tohoto typu byl i nukleární ráz rodiny se slabšími rodinnými vazbami a fakt, že nová rodina se zakládala až v okamžiku, kdy měla zajištěné majetkové zázemí. Pro východoevropský typ rodiny byl příznačný nižší věk v době prvního sňatku (muži 23 let, ženy 21 let) a míra starobanectví a staromládenectví zůstala na nízké procentuální hranici. Typickým znakem bylo společné soužití několika rodin - absence nukleární rodiny. Pomyslná Hajnalova hranice procházela zhruba moravsko-slovenskou hranicí, pozůstatky tohoto dělení lze v populaci sledovat dodnes a dané rozdíly nebyly smazány ani s příchodem moderní společnosti (Horský, Seligová 1997, Možný 1999, Rabušic 2001).

Ekonomický rozvoj v 50. letech vyžadoval vysoké pracovní nasazení žen a jejich role matek a vychovatelek dětí byla dehonostována (Kučera 2010, Musil in Fialová a kol. 2000). Limitovaná nabídka bytů, služeb, předškolních zařízení a nezbytnost obou příjmů pro rodinný rozpočet – to vše přispívalo ke snižování míry reprodukce. Celý proces poklesu porodnosti byl ještě urychlen přijetím zákona č. 68/1957 Sb. – zákona o umělém přerušení těhotenství – který nabyl účinnosti od ledna roku 1958. Těhotenství se nyní mohlo ukončit i z jiných než

zdravotních důvodů (Rychtaříková 2007), což vedlo pravděpodobně k tomu, že se již tak málo používaná antikoncepce stala ještě marginálnější – a interrupce byla považována za jakousi formu antikoncepce ex post (Kučera 2010, Musil in Fialová a kol. 1998, Rabušic 2001). Preferovaný dvoudětný rodinný model byl udržován právě prostřednictvím vysokého počtu interrupcí⁴, navíc i díky vysoké míře sekularizace nebránily potratům morální a náboženské hodnoty a ve společnosti se nediskutovalo o fyzických a psychických důsledcích zákroku (Hamplová in Fialová a kol. 2010, Šalamounová, Šamanová 2005).

3. Období mezi roky 1968 až 1989

Byť byla již v předchozích letech státem deklarována prorodinná politika, skutečně uplatňována začala být až v 70. letech, kdy se impulzem stala nutnost uklidnit obyvatelstvo po srpnu 1968 (Kučera 2010, Rabušic 2001). Právě v 70. letech dochází k oživení bytové výstavby a rozšiřovala se i zařízení školní a mimoškolní péče. Prodlužuje se doba mateřské dovolené, zvyšují se přídavky rodinám se dvěma a více dětmi a nárok na mateřský příspěvek mají nově všechny ženy, tedy i ty, které předtím nebyly vůbec ekonomicky aktivní. Dále byly roku 1973 zavedeny výhodné státní půjčky poskytované mladým manželům, u kterých se při narození dítěte snižovala výše dlužné částky a prodlužovala se doba splatnosti, což vedlo k dodatečnému narození desetitisíců dětí (Kučera 2010, Rychtaříková 2007). To vše vedlo k vrcholné míře plodnosti v roce 1974 (úhrnná míra plodnosti byla 2, 43 dítěte na ženu) (Rychtaříková 2007). Další z možných příčin, které stimulovaly míru porodnosti, bylo uzavření hranic na podzim roku 1968 a odklon od západní Evropy. Devalvace vzdělání, mzdová nivelizace (Kučera in Fialová 1998) a celkové omezení politických a ekonomických aktivit vedlo obyvatelstvo k realizaci v rámci rodiny (Kučera 2010, Rabušic 2001, Rychtaříková 2007).

V 70. letech jen minimum lidí nevstoupilo do manželství během svého života (5 % mužů, 3 % žen). Ve své propopulační politice nutil stát jedince ke sňatku a k dětem i za použití ekonomických nástrojů (vyšší zdanění svobodných a bezdětných). V Československu byla také k tomuto účelu využívána bytová politika, kdy svobodní a bezdětní měli prakticky nulový nárok na získání státního bytu (Možný 1999).

⁴ V případě třetího těhotenství byla vyšší šance, že žena podstoupí potrat, než že dítě donosí.

Věková hranice způsobilosti ke sňatku klesla z 21 na 18 let. Dříve zmíněná omezená míra používání antikoncepce vedla k hojnému těhotenství mladých dívek, po kterém následoval brzký sňatek (podíl dětí narozených mimo manželství se držel na velice nízkých hodnotách) a v mnoha případech také brzký rozvod (Musil in Fialová a kol. 1998, Rabušic 2001). Stále rostoucí rozvodovost byla způsobena jistou nezralostí mladých manželů s nedostatkem zažitých zkušeností (Možný 1999), ale také liberalizací rozvodové legislativy (Kučera 2010). Vysoká míra sňatečnosti se udržela až do konce 80. let (do manželství vstupovalo 90 % mužů, 96 % žen, průměrný věk novomanželů byl u mužů 24, 4 let; u žen 21, 7 let) (Kučera in Fialová a kol. 2000).

4. Období od roku 1989 po současnost

Po roce 1989 dochází k politické, sociální, ekonomické a kulturní transformaci. Dochází k otevření hranic, je umožněn svobodnější přístup ke vzdělání a k podnikání, zvyšuje se možnost seberealizace a kariérního růstu; ale také se objevuje deziluze v podobě snížení nabídky pracovních míst a poklesu dřívějších sociálních jistot (Hašková 2009, Musil in Fialová a kol. 1998).

Po revoluci se mění i demografické klima - nízký sňatkový věk a vysoké počty dětí narozených brzy po svatbě, značný podíl lidí vstupujících do manželství, málo častá faktická manželství, vysoké počty interrupcí, nepříznivá úroveň úmrtnosti a nestabilita rodinných svazků se transformují v klesající sňatečnost, nárůst nesezdaného soužití, zodpovědnější sexuální chování, snižuje se porodnost a rodičovství se odkládá do vyššího věku (Hašková 2009, Musil in Fialová a kol. 1998, Rabušic 2001).

Tento obrat se na našem území odehrává ve velice rychlém sledu oproti západní Evropě, kde probíhal minimálně po dvě desetiletí a započal již v 60. letech (Kučera in Fialová a kol. 2000). Van de Kaa tyto sociodemografické tendence nazval jako „druhou demografickou tranzici“ a za význačné trendy označil: 1. odklon od instituce manželství k nesezdanému soužití; 2. vznik pluralitních rodinných forem a domácností; 3. dítě přestává být středobod páru a je nově nahrazeno existencí páru samotného; 4. masivním nástupem antikoncepce (Van de Kaa in Rabušic 2001: 128). Shodně se také toto období označuje jako přechod od modernity k postmodernitě – kdy dochází ke změně strukturálních, technologických i kulturních faktorů (Hašková 2009: 26). Politická a ekonomická svoboda,

přístup ke vzdělání, rychlejší rozvoj životní úrovně – ale také trvalá nezaměstnanost, ekonomické a sociální rozdíly mezi obyvateli vedly populaci západní Evropy ke svobodnějším, ale také k zodpovědnějším přístupům k životním rozhodnutím. Lidé vstupovali do manželství později (muži v rozmezí 29 – 32 let, ženy 27 – 29 let) (Kučera in Fialová a kol. 2000), rozšiřovalo se nesezdané soužití, rostla rozvodovost, porodnost nedosahovala úrovně prosté reprodukce a zřetelně se objevoval i fenomén dobrovolné bezdětnosti (Musil in Fialová a kol. 1998).

V průběhu 90. let 20. století došlo v České republice k prudkému snížení plodnosti, kdy úhrnná plodnost klesla pod 1, 3 dítěte na ženu a naše země se zařadila k zemím s extrémně nízkou plodností (Hašková 2006). Nicméně jistou slabinou této hodnoty je fakt, že v porevoluční transformaci se začal zvyšovat věk prvorodiček a je zde jistá pravděpodobnost, že některé odložené porody budou v budoucnu realizovány. Nicméně trend klesající porodnosti, jedináčkovství a nárůst dobrovolně bezdětných osob bude směrnicí pro následující období (Hašková 2009, Kučera in Horská a kol. 1990).

3. POHLED NA SOUČASNOST

Toto prudké snížení reprodukce způsobilo zájem české odborné veřejnosti a bezdětnost začíná být objasňována prostřednictvím dvou základních výkladů, které se odlišují ve svých teoriích, argumentech, ale i ve výhledech do budoucna (Hašková 2009).

První proud tuto změnu vysvětluje jako **hodnotovou změnu lidského myšlení**, která nastala po „sametové revoluci“ a opírá se o „teorii druhé demografické tranzice“/přechod od modernity k postmodernitě. V podstatě opožděně, ale chvatně následujeme demografické chování západní Evropy (Hašková 2009, Rabušic 2001). Masové rozšíření spolehlivých antikoncepčních metod eliminovalo náhodné těhotenství na minimum, dokonce umožnilo lidskou reprodukci vědomě regulovat a rozhodovat, kdy a zda vůbec žena otěhotní (Rabušic 2010). Oblíbeným se stává nezávislý způsob života a nepřeborné množství volnočasových aktivit silně konkuruje rodičovství. Jedinci mají vyšší kariérní ambice – zejména ženy je pak obtížně sladují s péčí o potomky (Hamplová in Fialová 2000, Hašková 2009, Kučera in Fialová 2000, Maříková 2000, Rabušic 2000).

Druhý proud – zastoupený především J. Rychtaříkovou - se opírá o **socioekonomické bariéry**, které s sebou přinesla transformace po roce 1989. Nově se objevuje pojem nezaměstnanost, snižuje se podpora rodin (především rodin s dětmi), dále špatná bytová politika a růst životních nákladů – to vše vede jedince k zodpovědnějšímu rodičovství (Rychtaříková 2003, Rychtaříková 2007). Ekonomickou nejistotu zdůrazňují mladší ročníky, které preferují finanční zabezpečení rodiny – což může znamenat větší finanční nejistotu u lidí zakládajících rodinu po roce 1989, ale také větší finanční a majetkové nároky této generace (Hašková 2006).

Strukturální a institucionální faktory představují negativní důsledky, které s sebou přinesla socioekonomická a politická transformace; kulturní a hodnotové faktory naopak představují pozitivní důsledky socioekonomické a politické transformace. Dle H. Haškové nemusí tyto dva směry stát v opozici, naopak se mohou vzájemně doplňovat (Hašková 2009, Phillipov 2003). Míra jejich vlivu se v průběhu času může proměňovat – kdy generace přicházející do reprodukčního období v „době převratu“ či těsně po něm, může dávat větší váhu strukturálním faktorům, protože se obává jisté socioekonomické a politické nestability, s přibývajícím věkem se však může jazyček vah přesunout k hodnotovým faktorům (Lesthaeghe 1998, Lesthaeghe a Surkyn 2002).

4. BUDOUCÍ VÝVOJ

V 80. letech byl upřednostňován dvoudětný model rodiny (Fialová 2000) a i dnes je pro 2/3 mladých Čechů tento model ideálem. Téměř 90 % z nich plánuje vstoupit do stavu manželského a naprostá většina považuje děti za přirozenou součást svého života. Nicméně tento fakt ne zcela koreluje s faktem, že 40 % mladých mužů a 37 % mladých žen zároveň považuje dítě za příliš velké omezení svobody. Tato nejasnost postojů pravděpodobně vyplývá ze skutečnosti, že rodičovství je pro ně ještě vzdálenou perspektivou (Hamplová in Fialová a kol. 2000).

Odborníci se neshodnou, kam se Česká republika v budoucnu zařadí – zda k zemím s relativně vysokou mírou konečné bezdětnosti (více než 20 % žen v jedné generaci) nebo relativně nízkou (nad 10 % celoživotně bezdětných žen v jedné generaci). H. Hašková usuzuje, že míra bezdětnosti překročí hranici 10 %, nicméně zdolání hranice 20 %

se v nejbližším období neočekává (Hašková 2009). Příklon České republiky k zemím s mírnou mírou bezdětnosti jako je tomu například ve Švédsku a Francii či středně vysokou mírou bezdětnosti jako je tomu ve většině evropských států predikuje i Sobotka (Sobotka in Hašková 2009), Rychtaříková naopak nevylučuje připojení k zemím s vysokými podíly celoživotně bezdětných jako je Rakousko, Německo (Rychtaříková in Hašková 2009), či Velká Británie, kde míra bezdětnosti přesahuje 20 % (Giddens 1999).

5. BEZDĚTNOST

Stav bezdětnosti lze definovat v širokém pojetí absence rodičovství. Rodičovství může být vymezeno biologickými událostmi (početím, těhotenstvím, porodem), ale také kulturně a legislativně stanovenými rodičovskými právy a povinnostmi (Hašková 2006: 12).

Byť je rodičovství stále vnímáno jako norma, ne ve všech případech dosahuje shodných hodnot a lze sestavit jeho sestupnou hierarchii. Na prvním místě se nachází rodičovství biologické a genetické, kdy narodivší se dítě dostává genetickou výbavu matky i otce. Za ním následuje rodičovství realizované pomocí asistované reprodukce, kdy dítě nemusí mít genetickou vazbu s (oběma) rodiči, ale je zde přítomen zážitek těhotenství a porodu. Třetím stupněm je adopce, kdy je absence genetické vazby, těhotenství a porodu, nicméně v rodném listě dítěte jsou biologičtí rodiče nahrazeni adoptivními (Hašková, Zamykalová 2006, Knotková-Čapková, Kynčlová in Luvenová 2010a: 20). Nejnižší hodnota rodičovství je připisována pěstounské péči (Knotková-Čapková, Kynčlová in Luvenová, 2010a: 20).

Dobrovolná a nedobrovolná bezdětnost

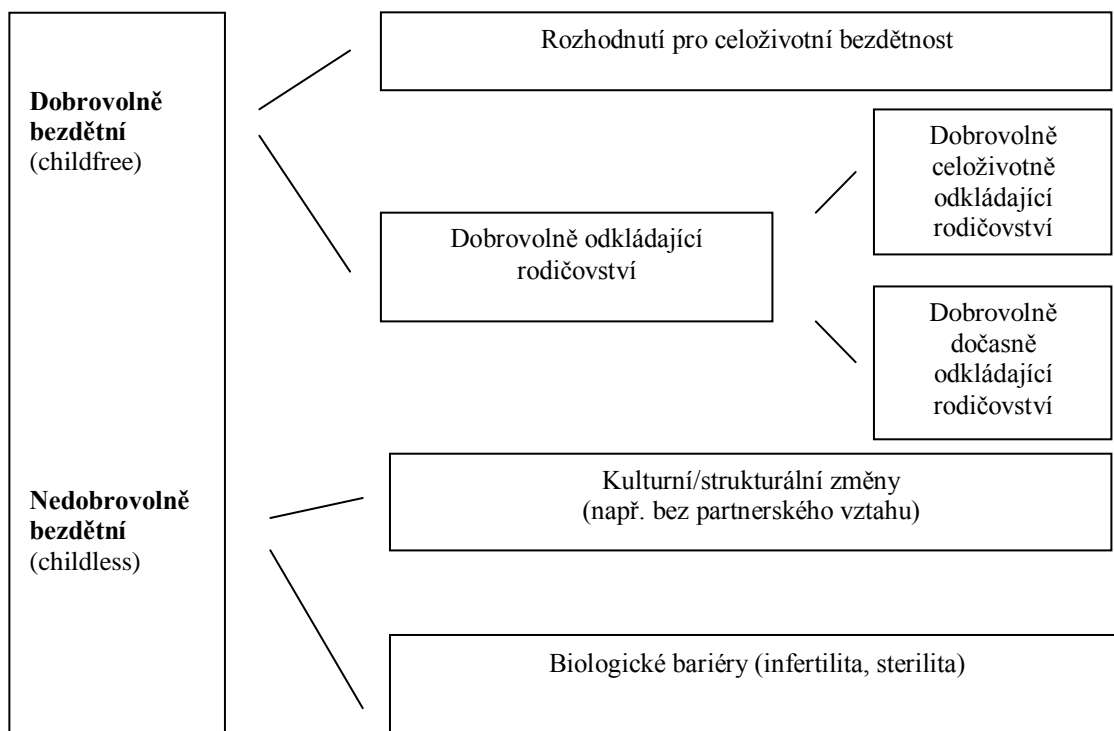
Bezdětnost jako taková může postihnout – ale mohou se pro ni i dobrovolně rozhodnout – jak muži, tak ženy odlišných identit, různých socioekonomických stavů a skupin. Lze ji rozdělit do dvou dimenzí – a to dobrovolnou (*childfree*) a nedobrovolnou (*childless*).

Nedobrovolná bezdětnost je pak definována jako stav, kdy si jedinci přejí mít dítě, bohužel jej však kvůli existenci biologických, kulturních či strukturálních bariér mít nemohou (Hašková 2006: 13). V celosvětovém měřítku je každé páté manželství považováno za neplodné – z 50 % je vina na straně ženy, ze 40 % na straně muže a v 10 % jsou vinni oba, ale podíl mužské neplodnosti se prokazatelně zvyšuje (Rabušic 2001).

Jako **dobrovolná** je označována taková bezdětnost, kdy se jedinci vědomě a ze svobodné vůle rozhodli prožít život bez vlastních potomků (Hašková 2006: 13).

Tato ostrá dualita však pomíjí řadu případů bezdětnosti, kdy se jedinci nemohou s určitostí zařadit ani do jedné skupiny – a tyto definice dobrovolné a nedobrovolné bezdětnosti jsou příliš nejednoznačné (Knotková-Čapková, Kynčlová in Luvenová, 2010a: 10). S tímto názorem koresponduje i H. Hašková, která poukazuje na existenci velice propustné hranice mezi jednotlivými termíny. Příkladem může být přesunutí se z kategorie dobrovolná bezdětnost do nedobrovolné, v případě, kdy si jedinec potomka zatím nepřál a svoji rodičovskou úlohu odkládal až do doby, kdy již bylo příliš pozdě či se vyskytly zdravotní komplikace (Hašková 2006).

Schéma 1: Typy bezdětných strukturované dle ne/dobrovolné bezdětnosti z pohledu bezdětného

Zdroj: Hašková 2006: 13

6. FAKTORY OVLIVŇUJÍCÍ BEZDĚTNOST

6.1. Partnerství a jeho konkrétní podoba

Rodičovství je stále spojováno s existencí partnerství a jeho konkrétní podobou. Je logické, že reprodukční plány ovlivňuje stabilita partnerského svazku a lidé v nestabilním vztahu jsou ve svých reprodukčních záměrech více nejistí a preference dětí je nízká (Hašková 2006). Současná transformace intimních vztahů – kdy stoupají počty párů žijících nesezdaně či bydlících v oddělených bytech, rostoucí nestabilita partnerských svazků a s tím související střídání partnerů a vysoká míra rozvodovosti - podporují více bezdětný životní styl či nízký počet dětí než dlouhodobý typ závazků (Giddens 1992, Knotková-Čapková, Kynčlová in Luvenová 2010 a Singly 1993). Na rozdíl od socialismu, kdy jedinci vstupovali do manželství z důvodu těhotenství ženy či ho v nejbližší době plánovali, narůstá v současnosti počet bezdětných manželství odkládajících rodičovství do pozdějšího věku, či ho vůbec neplánují uskutečnit (Hašková 2006, Rabušic 2001). V sousedním Německu zůstává až čtvrtina manželských párů bezdětná (Možný 1999).

6.2. Věkový rozdíl manželů

Větší věkový rozdíl manželů koreluje s vyšší mírou bezdětnosti (Knotková-Čapková, Kynčlová in Luvenová 2010a.). Partneři s vyšším věkovým rozdílem zůstávají častěji bezdětní, ovšem tato výjimka je na druhé straně vyvážená páry, kdy jeden (či oba) partneři mohou mít z předchozích vztahů potomka a dalšího již neplánují (Jokešová 2011: 24). Nad to se s narůstajícím věkem snižuje ochota investovat do (dalšího) rodičovství (Hašková 2006).

6.3. Vzdělání

Zatímco u mužů nemá dosažená úroveň vzdělání na bez/dětnost nijak podstatný vliv, u žen je situace naprosto odlišná (Hašková 2006, Šalamounová, Nývlt 2004). N. Zuzánková našla kontinuitu mezi vyšší mírou bezdětnosti a vysokoškolsky vzdělanými ženami (Zuzánková

1976). Jsou to především ženy s vysokoškolským diplomem, které plánují a realizují menší počet dětí, navíc se u nich objevuje vyšší procento žen volících trvalou bezdětnost. Tato okolnost je nejčastěji vysvětlována teorií ztracených příležitostí. V drtivé většině je to právě žena – nikoliv muž - která realizaci mateřství trpí. Opuštěním pracovního trhu ztrácí svůj dosavadní příjem a ženy s vyšším vzděláním (a většinou i postavením) jsou ambicióznější a jejich kariérní postup je těhotenstvím zpomalován (Hašková 2006, Knotková-Čapková, Kynčlová in Luvenová 2010a, Maříková 2010). Nabídka pracovních pozic na částečný úvazek není na našem trhu práce obvyklá a pro ženu je náročné najít kompatibilitu rodičovství a zaměstnání - což však hovoří spíše o podmínkách panujících na našem pracovním trhu a celkovém genderovém ladění české společnosti (Knotková-Čapková, Kynčlová in Luvenová 2010a, Maříková 2005).

Tabulka2: Podíl bezdětných žen podle věku a stupně vzdělání v ČR v roce 1991 a 2001

věk	1991				2001			
	základní	bez maturity	s maturitou	univerzitní	základní	bez maturity	s maturitou	univerzitní
20	48,3	58,8	81,0	-	62,7	80,5	97,1	-
25	16,1	14,3	22,5	48,6	20,9	31,5	59,5	89,9
30	10,1	6,4	8,8	16,9	11,1	8,1	13,8	31,1
35	6,2	4,2	5,9	10,9	7,0	4,5	5,9	11,8
40	5,5	3,7	5,2	9,9	6,6	3,5	4,6	7,4
45	5,9	4,2	6,0	10,0	4,6	3,2	4,2	7,9
50	6,0	4,9	7,7	11,4	4,3	2,9	4,5	8,8

Zdroj: Petra Šalamounová, Ondřej Nývlt 2004

Ve věku 50ti let zůstávaly nejčastěji bezdětné ženy s vysokoškolským vzděláním – a to shodně v letech 1991 i 2001. V podstatě ve všech kategoriích vzdělání v roce 2001 byla konečná míra bezdětnosti nižší než v roce 1991, což lze vysvětlit vstupem do reprodukčního období v 70. letech – tedy v době nejsilnějšího působení prorodinné politiky, která měla velký vliv na všechny ženy bez ohledu na vzdělání (Šalamounová, Nývlt 2004 viz tabulka 2).

U žen s nejnižším vzděláním je zaznamenána nejmenší změna reprodukčního chování. U ostatních vzdělanostních kategorií je patrný posun rodičovství do vyššího věku, u žen vysokoškolsky vzdělaných je tento rozdíl nejvíce markantní – kdy ve věku 25 let je

bezdětných 89, 9 % žen a mezi 30letými vysokoškolačkami je stále 1/3 bezdětných. Přitom hranice 30ti let je lékaři stanovena jako ta, od které klesá šance na početí (i když jsou ženy samozřejmě plodné až do menopauzy, která přichází kolem 50tého roku života) a předpokládá se, že již ženy v tomto věku o dětech zajisté uvažovaly. U mužů tato hranice stanovena není, jejich plodnost je teoreticky neomezená (Hašková 2006, Šalamounová, Nývlt 2004).

Tabulka 3: Podíl bezdětných žen s vysokoškolským diplomem podle typu studia, sčítání 2001

Věk	30	Věk	40	Věk	50
Společenské vědy	44,1	Společenské vědy	14,1	Společenské vědy	14,7
Práva, politologie	41,2	Práva, politologie	10,5	Práva, politologie	12,1
Přírodní vědy	34,8	Přírodní vědy	9,7	Technika	9,7
Ekonomie	34,4	Zdravotnictví	9,4	Ekonomie	8,7
Zdravotnictví	32,9	Ekonomie	7,7	Přírodní vědy	8,3
Technika	28,2	Zemědělství	5,8	Zdravotnictví	7,5
Zemědělství	24,3	Technika	5,3	Pedagogika	6,4
Pedagogika	23,4	Pedagogika	5,2	Zemědělství	5,0

Zdroj: Šalamounová, Nývlt 2004

Na počátku 80. let se bezdětností u vysokoškolsky vzdělaných žen podle jejich oboru zaměření zabýval I. Možný (Možný 1983), který vysledoval vztah mezi mírou feminizace oboru a bezdětností. V převážně mužských oborech se objevuje více žen celoživotně bezdětných či odkládajících rodinu do vyššího věku. Naopak v oborech s převahou žen je věk narození prvního dítěte nižší, stejně tak i celkový počet bezdětných (Šalamounová, Nývlt 2004 viz tabulka 3).

Z tabulky je vysledovatelná nízká míra bezdětnosti u žen s vystudovanými pedagogickými a zemědělskými obory. Naopak nižší počet matek ve všech kategoriích je mezi ženami absolvujícími společenské vědy, právo a politologii.

6.4. Tržní podmínky

Současné nastavení tržních podmínek spíše nahrává mobilním, svobodným a bezdětným jedincům, kteří mohou rychle reagovat na neustále se měnící požadavky. Z mezinárodních výzkumů vyplývá, že pokud ženy mají možnost studovat a pracovat jako muži - ale

s mateřstvím tyto možnosti ztrácejí - omezují či se dobrovolně vzdávají mateřství (Hašková 2006).

7. PŘÍSTUPY K BEZDĚTNOSTI

Stále neexistuje dostatek komplexních teorií, které by vysvětlovaly změny reprodukčního chování. Na základě studia již v této práci dříve zmiňovaných faktorů a faktorů kulturní a hodnotové změny bylo vytvořeno 6 teorií vysvětlujících pokles plodnosti a růst počtu celoživotně bezdětných.

7.1. Teorie individualizace a kulturní změny⁵

V průběhu 20. století se výrazně měnil pohled na rodinu, děti, ale také na vzdělání a postavení žen ve společnosti. Společnost se stávala více sekularizovanou a začal se rozšiřovat individualismus (Kučera in Fialová 1998). Teorie individualizace a kulturní změny poukazuje právě na změnu hodnotových faktorů, kdy vzrůstá význam individualismu, kdy místo přijímání tradičních forem je kladen důraz na volbu vlastního životního směru (Lesthaega 1995, Lesthaeghe a Sukyn 1988).

Důraz kladený na partnerství a uspokojování emocionálních potřeb však naráží na samotnou křehkost emocionálních potřeb, navíc preference jedince se během života neustále proměňují. Rodina již není založena na ekonomických a statkových potřebách. Klesá stabilita partnerských svazků a věrnost k partnerovi se mění na věrnost jedince k sobě samému (Singly 1999). Podle A. Giddense je ideálním tzv. čistý vztah, kdy již nejde o nalezení celoživotního partnera, ale o samotné emocionální pouto, které trvá jen do doby, kdy oba jedinci nacházejí ve vztahu uspokojení (Giddens 1992). Právě nestabilita svazků a nedůvěra v jejich dlouhodobé trvání neposkytují jistoty k dlouhodobé investici do rodičovství (Hašková 2009).

7.2. Teorie racionální volby

Tato teorie považuje dítě za určitý druh „zboží“, kdy jedinci porovnávají náklady a výnosy, které jim potomek potencionálně přinese (Beck in Hašková 2009: 42, Rabušic 2001).

⁵ Názvy kapitol jsou převzaté z Hašková 2009: 40 – 53.

Náklady na dítě se dají rozložit na přímé náklady a náklady ztracených příležitostí. Přímé náklady představují skutečné peněžní výdaje vynaložené na dítě. Náklady ztracených příležitostí odrážejí náklady na čas, který je nutno věnovat o dítě a který by mohl být zůžitkován jiným způsobem. Tím je možno vysvětlit, proč dvoukariérová manželství mají méně potomků či zůstávají častěji celoživotně bezdětná. Náklady příležitostí jsou příliš vysoké a rodič (v drtivé většině žena) odmítá obětovat mzdu, o kterou přijde, když bude s dítětem doma, a také čas, který by jinak mohl být využit k rozvíjení profesního růstu. Výnosem z dítěte je pak očekávaný užitek, který domácnosti přinese, a ten závisí především na kvalitách dítěte, do nichž je ovšem nutné investovat (Hašková 2009: 43, Maříková 2000, Rabušic 2001).

Pokud je ovšem dítě považováno za druh zboží, konkurují mu další statky a služby, které si jedinec může pořídit (Rabušic 2001).

7.3. Teorie sociální anomie

Tento teoretický přístup představuje situaci, kdy je oslabena síla sociálních norem a jedinec se přestává orientovat v sociálním světě a plánování vlastní budoucnosti se pro něj stává velice složité. Výsledkem je pak životní dezorientace a nejistota. K této teorii E. Durheima se připojil R. Merton, který uvažoval o kontinuitě mezi kulturními a sociálními systémy. Jedinci svá přání a životní touhy stanovují v rámci kulturních struktur, k jejich dosažení využívají institucionalizované prostředky. Pokud však mezi cíly a prostředky dochází k disharmonii, mohou jedinci přestat důvěřovat v dané sociální instituce a normy odmítat (Durkheim, Merton in Hašková 2009: 45, 46).

Po roce 1989 na našem území dochází k transformaci sociálních hodnot a norem – staré přestávaly platit a nové potřebují čas, aby mohlo dojít k jejich stabilizaci (Hašková 2009: 45).

7.4. Teorie hodnoty dětí a redukce nejistoty

Dětství a hodnota dítěte prošla podle P. Ariése v posledních několika stoletích významným vývojem. V minulosti bylo dětství vesměs ignorováno a rodina nebyla chápána jako sentimentální či morální hodnota. Děti byly považovány za pracovní sílu a zdroj materiálního

zajištění na stáří. Teprve později začala být dětem a jejich výchově věnována zvláštní pozornost (Ariés in Dudková, Vohlídalová 2005). E. Badinterová se na základě historických pramenů zabývala vývojem mateřské lásky v průběhu tří století ve francouzské společnosti. Během těchto tří století se podoba mateřské lásky vyvíjela, měnila svoji podstatu a význam. E. Badinterová pak dospívá k závěru, že dogma o nezrušitelnosti mateřské lásky u žen není pravdou. Mateřská láska ubývá, pokud není sociálně podporována (Badinterová 1998).

V moderní současné společnosti má potomek hodnotu sám o sobě (Jokešová 2011: 16). Teorie hodnoty dětí má svůj původ v práci M. Hofmanové a L. Hofmana, kteří na základě empirických výzkumů stanovili devět základních významů, které má dítě pro své rodiče, a to: 1. poskytuje jim status dospělosti a dává jim sociální identitu; 2. umožňuje rodičům expanzi za hranici vlastní smrtelnosti; 3. dává člověku pocit morálnosti, když se rodič vzdává vlastních zájmů pro blaho dítěte; 4. dítě přináší pocit afilace, vytváří pro člověka nesmírně důležité vazby primární skupiny; 5. dítě je zdrojem stimulace, novosti v životě, zábavy; 6. dítě je zdrojem pocitu kreativity a naplnění; 7. dítě přináší rodičům (především matkám) zdroj moci, vlivu a kontroly nad někým jiným; 8. dítě může být prostředkem sociálního srovnání a soutěžení s jinými rodiči, čímž může přinášet prestiž; 9. dítě je ekonomicky užitečné. Ne všechny zmíněné hodnoty se musí vždy vyskytnout ve všech kulturách a budou se lišit na základě pořadí, v němž se dítě v rodině narodilo (Hofmanová, Hofman in Rabušic 2001: 154, 155).

Jiné zdroje popisují 5 nejčastějších důvodů dětnosti takto: 1. náboženský příkaz (kdy mít dítě je součástí víry); 2. biologie (kdy se jedná o zachování lidského rodu); 3. společensko-ekonomické důvody (kdy nám bude prostřednictvím další generace zajištěna ekonomická budoucnost) (Knotková-Čapková, Kynčlová in Luvenová, 2010a: 11, 12); 4. rasové a kulturní důvody (kdy se pod tímto pojmem rozumí zachování třídní a majoritní společnosti); 5. touha po nesmrtelnosti (kdy náš život pokračuje prostřednictvím našich potomků) (Knotková-Čapková, Kynčlová in Luvenová, 2010b).

V konečném důsledku je však pouze na dotyčném jedinci, zda těmto důvodům připisuje takovou hodnotu, aby si potomka skutečně pořídil.

Teorie redukce nejistoty předpokládá, že se jedinec chová racionálně a preferuje rozhodování pod rizikem než rozhodování v nejistotě (Friedman in Hašková 2009: 48). Konkrétně k tématu bezdětnosti jedinec upřednostní raději risk s vědomím, že dítě se nemusí „povést“, než nejistotu - tedy nemít dítě a rezignovat na možnost, že by se „povedlo“

(Jokešová 2011: 16, 17). V případě risku člověk zná (nebo se domnívá, že je zná) důsledky svého chování, v případě nejistoty je nedokáže odhadnout. Tato teorie může ve svém dopadu stát v opozici proti teorii racionální volby, podle níž nestabilita na trhu práce a riziko nezaměstnanosti povede k odkládání rodičovství, ovšem podle teorie redukce nejistoty bude mít tato hrozba naprosto opačný efekt (Hašková 2009: 48, Rabušic 2001: 165 - 167).

7.5. Teorie sociálních sítí

Teorie sociálních sítí vychází z definice sociálního kapitálu P. Bourdieua, kdy odkazuje na kvantitu a kvalitu sociální sítě, která je jedinci k dispozici, a kterou může při svém jednání využít (Bourdieu in Hašková 2009: 46). Jedince ovlivňují normy, které ostatní členové jeho sítě uznávají a jejich dodržování je (pozitivně i negativně) sankcionováno – což lze aplikovat i v rámci problematiky dobrovolné bezdětnosti. Je-li jedinec členem skupiny, kde je bezdětnost akceptována (nebo alespoň není odsuzována), lze očekávat, že zůstane bezdětný (Jokešová 2011: 17).

Pokud člověk dospívá v zemi s vysokým podílem celoživotně bezdětných osob, bude také tento model upřednostňovat. To lze vysledovat v bývalém západním Německu, kde bezdětnost dosahuje nejvyšších hodnot v Evropě a současné dosavadní výzkumy poukazují na vysoké preference bezdětného stylu života mladých Němců a jejich vysokou nejistotu ohledně případné dětnosti (Hašková 2006).

7.6. Teorie genderové spravedlnosti

Současná společnost vykazuje relativně vysokou míru genderové spravedlnosti v pracovní sféře (např. přístup ke vzdělání či vstup na trh práce), naproti tomu v otázce genderové rovnosti v rodinné sféře je stále dost konzervativní (např. výkon domácích prací či mateřská dovolená je stále převážně doménou žen) (McDonald in Hašková 2009: 51).

Tímto způsobem lze vysvětlit, proč ženy v zemích s genderově tradičně rozdělenou dělbou práce, množství potomků omezují či se jich vzdávají úplně (Německo, Rakousko, státy jižní Evropy) oproti zemím s genderovou liberalitou, kde míra konečné bezdětnosti vykazuje nižší čísla (Francie, severní Evropa) (Hašková 2009: 51, 52).

Co se týče ČSSR – tak byla možnost žen participovat na trhu práce sice politicky podporována (zvyšováním počtu zařízení pro děti, nízkým důchodovým věkem umožňujícím mezigenerační výpomoc), nicméně šance seberealizace žen v práci, vzdělání či volnočasových aktivitách byly stále limitovány. Žena je stále nucena pracovat a zároveň se starat o domácnost a je to převážně ona, která zůstává doma, vzdává se kariéry a stará se o potomka (Hašková 2006).

8. NO KIDDING

Zakladatel této organizace sdružující dobrovolně bezdětné osoby a páry je Jerry Steinberg, který ji jako nezávislou a nepolitickou organizaci založil roku 1984 v kanadském Vancouveru. Dvojnásobný název – no kidding – v překladu znamená „žádné děti“, ale také „konec legrace“. Klub působí hlavně v Spojených státech, Kanadě a Novém Zélandě, ale má velké množství poboček po celém světě. Na americkém kontinentě jsou podmínky pro registraci striktnější než na našem území a obecně se dá říci, že organizované akce pro registrované členy jsou rozmanitější a častější než v České republice.

Pražská pobočka No Kidding je jedinou organizací sdružující dobrovolně bezdětné u nás. Členství v klubu je bezplatné a přijímání nových osoby je velice liberální. Členy jsou nejen osoby dobrovolně bezdětné, ale také jedinci nerozhodnuvší se zatím ohledně svých reprodukčních plánů. V klubu se však sdružují i rodiče, které svého potomka již vychovali, nebo ti, kteří jej zatím vychovávají, ale sympatizují se zaměřením klubu. Schůze členů se uskutečňují jedenkrát za měsíc na pražských Vinohradech, výjimečně se konají setkání v Brně.

Tato česká pobočka byla založena v roce 2007 s hlavním cílem psychicky podpořit tyto marginální jedince žijících na našem území, k čemuž se využívá především internetového fóra.

ANALYTICKÁ ČÁST

9. ANALÝZA VÝZKUMU

9.1. Cíle výzkumu

Historicky vzato, na našem území byla vždy rodina včetně potomků jakýmsi standardem, nicméně v posledních desetiletích se tento zvyk mění. Míra porodnosti se snižuje a stoupá počet bezdětných jedinců. Přesto jsou dobrovolně bezdětní bráni jako velice marginální skupina osoba a výzkumy, které by se problematice dobrovolné bezdětnosti věnovaly, jsou ojedinělé. Záměrem celého výzkumu bylo zodpovězení výzkumné otázky, která si kladla za cíl specifikovat motivy vedoucí členy klubu No Kidding k bezdětnosti, typy reakcí se kterými se tyto lidé během svého života setkaly a způsob vypořádání se s nimi. Zvolila jsem metoda kvalitativního výzkumu, kdy jsem uskutečnila sedm polostrukturalizovaných rozhovorů.

9. 2. Výzkumná strategie

Jako výzkumná strategie byla zvolena metoda kvalitativního výzkumu. Cílem kvalitativního výzkumu je získat detailní a komplexní údaje o studovaném jevu, což plně koresponduje se zaměřením této práce (Disman 1993), která je orientována na úzkou a specifickou skupinu dobrovolně bezdětných jedinců, o kterých se snažím zjistit relativně široké spektrum informací.

9.3. Etické a politické otázky

Součástí výzkumné praxe je i řada etických otázek, které musí být v souladu se zákonem č. 101/2000 Sb. o ochraně osobních údajů (Hendl 2005). Jedním ze základních principů etiky výzkumu je zachování anonymity samotných účastníků. Toho jsem docílila jejich evidencí jen pod změněným jménem a nikde nejsou zveřejňovány jejich osobní údaje. Samotná získaná data nejsou šířitelná a uchovávána na volně přístupném místě. Konkrétně v tomto případě jsou všechny získané informace uloženy v zaheslovaném souboru v osobním počítači, jenž je rovněž chráněn přístupovým heslem. Zachování anonymity svých narátorů považuji za jednu z klíčových součástí tohoto výzkumu, protože během rozhovorů jsem se

vyptávala na data velice osobní povahy (příkladem jsou už jen samotné motivy vedoucí k bezdětnosti, ale také otázky ohledně zkušenosti s interrupcemi či popis vztahu k dětem).

Dalším etickým principem bylo získání písemného informovaného souhlasu, který byl vyžadován od všech účastníků a byl zhotoven ještě před zahájením samotného sběru dat. Tázaným byly srozumitelně vysvětleny cíle tohoto projektu, jeho průběh, způsob využití dat a ochrana jejich anonymity a samozřejmostí bylo sdělení o možnosti okamžité ukončení participace na tomto projektu (Švaříček 20007)

9.4. Technika sběru dat

Sběr dat byl prováděn pomocí polostrukturovaných rozhovorů, během něhož byly získány odpovědi na předem vytyčený okruh otázek. Současně však tento typ rozhovoru poskytuje dostatek prostoru reagovat v průběhu samotného šetření na sdělené informace a pokládat případné doplňující otázky.

Předem byla stanovena šesti bodová osnova:

1. pojem dobrovolná bezdětnost,
2. původní rodina,
3. cesta k bezdětnosti,
4. reakce okolí,
5. No Kidding klub,
6. budoucnost.

Ke každému z okruhů jsem měla předem stanovené body, které jsem si přála s narátory probrat. Původním záměrem bylo dané okruhy rozebírat ve výše daném pořadí, v plynulosti vyprávění se však stávalo, že byl jejich sled narušen – nicméně se všichni zúčastnění vyjádřili ke všem šesti okruhů. Na konci rozhovoru jsem se svých narátorů zeptala, zda chtějí něco doplnit – čímž jsem jim poskytla dostatečný prostor vyjádřit se k oblasti, jenž pro ně mohla být důležitá a v samotném rozhovoru nemusela být zmíněna. Celý rozhovor byl ukončen poděkováním participantům za účast ve výzkumu a v případě jejich zájmu jim bylo nabídnuto zaslání výsledků po dokončení šetření.

Místo konání rozhovoru bylo vybíráno tak, aby vyhovovalo především samotným narátorům – scházeli jsme se v pražský i mimopražských kavárnách, restauracích a dva z rozhovorů se uskutečnily v mém bytě. Před konáním samotného rozhovoru jsem si se všemi z účastníků vyměnila několik e-mailů a sešli jsme se na prvotní schůzce. Toto první osobní setkání vyžadovali všichni narátoři (i já) – a to především za účelem vzájemného seznámení a ujasnění si podstaty a cílů mé bakalářské práce. Zároveň byly během první schůzky zjištěny základní demografické charakteristiky.

Rozhovor probíhaly v rozmezí jedné až tří hodin a byly nahrávány na viditelně umístěný diktafon, s čímž byli narátoři předem seznámeni. Nahrávání bylo zvoleno s ohledem na usnadnění práce při následném zpracování dat, nadto mi umožnilo vnímat i neverbální projevy. Navíc tak odpadlo přerušování přirozeného běhu rozhovoru zapisováním poznámek. Bezprostředně po skončení rozhovoru jsem si udělala terénní poznámky.

9.5.Výběr vzorku

Výzkumu se zúčastnilo celkem sedm osob – 6 žen a 1 muž ve věkovém rozmezí. Vzorek byl vybírán účelově – kdy jsou všechny osoby členy české pobočky organizace No Kidding, na kterou jsem se obrátila v rámci psaní této bakalářské práce.

V průběhu šetření se mi podařilo získat kontaktní e-mail na veškeré registrované členy této české pobočky, které jsem následně oslovila. Představila jsem jim svůj výzkum a požádala je o možnou participaci. Z celkového počtu 44 v té době registrovaných členů se mi ozvalo 13 osob, 3 osoby byly dlouhodobě v zahraničí a 1 registrovaná členka ze Slovenska⁶, čímž počet možných narátorů klesl na 9. Dále z těchto 9ti osob nesouhlasily 2 s participací na výzkumu, přesto došlo k vzájemnému setkání, kde jsme o dobrovolné bezdětnosti nezávazně diskutovali.

9.6.Metody vyhodnocování dat

Paralelně se sběrem dat probíhala i jejich analýza. Analytická část výzkumu započala transkripcí – tedy převodem nahraného rozhovoru do písemné podoby. Zhotoven byl doslovný přepis rozhovoru – tzn. nebyl převáděn do spisovného jazyka, očištěn od dialektu a

⁶ Nabídl mi však získání potřebných informací prostřednictvím e-mailů.

ani nijak stylisticky upravován – především proto, aby mohl být rozbor textu proveden co nejpresněji a nedošlo k vynechání důležitých informací (Hendl 2005).

Analyzovaný text z polostrukturovaného rozhovoru jsem si rozčlenila na části a na základě induktivní logiky vyvářela kódy, které jsem následně přiřazovala k určitým úsekům textu. Příkladem může být vytyčení části textu, ve kterém dotazovaný popisuje motivy vedoucí k bezdětnosti, kdy u každého jedince byl motiv/y označen/y kódem. Všechny použité kódy jsem následně zpracovala do jednoho seznamu. Cílem bylo zjistit společný výskyt dat, rozkrýt jejich význam, najít mezi nimi korelaci, rozdílnost apod. Na základě těchto zjištění byly zhotovovány poznámky, komentáře, úvahy a předběžné interpretace analyzovaných dat. K tomu mi dopomohly i záznamy vedené v terénním deníku.

Poté jsem přešla k rámcové analýze. Principem rámcové analýzy je vytvoření tabulky pro dané téma – díky čemuž došlo k zpřehlednění dat a vzájemné porovnatelnosti. Jednotlivé řádky byly přiřazené změněným jménům narátorů, sloupce dílčím tématům a do tabulky pak byla řazena klasifikovaná data, která byla pořizena v rámci rozhovorů. Výsledkem analýzy bude souhrn dané problematiky, rozkrýtí pravidelnosti mezi datovými segmenty a vymezení nových teorií.

10. ANALÝZA INTERPRETACE DAT

Seznam narátorů a jejich identifikační údaje

Adéla – 30, SŠ, pracovnice v oblasti PR, svobodná, žije sama, město

Zdeňka – 32, VŠ, finanční poradce, vdaná, město

Jana – 35, SŠ, osobní asistentka, svobodná, žije sama, město

Karolína – 35, VŠ, vědecká pracovnice, vdaná, město

Irena - 42, VŠ, pracovnice v oblasti marketingu, rozvedená, venkov

Zuzana – 46, VŠ, vedoucí ekonomického oddělení, venkov

Andreas – 30, VOŠ, práce v překladatelství a marketingu, svobodný, má přítelkyni, žije sám, město

10.1. Pojem dobrovolná bezdětnost

Chápání definice dobrovolné bezdětnosti samotnými narátory se v podstatě shoduje s definicí H. Haškové uvedené v teoretické části této bakalářské práce.

„Pro mě je dobrovolná bezdětnost to, že osoba, která neinklinuje k rodičovství jednoduše rodičovství nerealizuje – tzn. že má možnost se rodičovství vyhnout a strávit svůj život bez potomků.“ (Zuzana, 46, VŠ, vedoucí ekonomického oddělení, venkov)⁷

„V podstatě to je možnost volby. Pokud si někdo vybere, že nechce děti - tak tím pádem je to dobrovolné. Pokažd' ta ženská děti mít nemůže, tak to je nedobrovolný - může je třeba chtít, ale má smůlu.“ (Adéla, 30, SŠ, pracovnice v oblasti PR, svobodná, žije sama, město)

„Když někdo nemá potřebu mít děti, necítí mateřský pudy například. V mém případě otcovský pudy – prostě má tu možnost se rozhodnout, svobodně se rozhodne. Má tu možnost té volby bez ohledu na to, co si myslí okolí.“ (Andreas, 30, VOŠ, práce v překladatelství a marketingu, svobodný, má přítelkyni, žije sám, město)

Odchytkou bylo pojetí, kdy dobrovolná bezdětnost byla pojmána jako dobrovolná pouze v případě, kdy člověk sice vnitřní rodičovské puzení má, ale přesto se děti rozhodne nemít.

„No jako ta definice asi obecně by byla, že bezdětnost je stav, kdy nemáte děti, ačkoliv není žádná fyzická překážka, nebo možná i společenská, nebo sociální - chybějící partner nebo nedostatečný bydlení nebo prostě něco tak. Já mám trošku pocit a i někteří další dobrovolně bezdětní říkají, že dobrovolná bezdětnost v našem případě není úplně dobrovolná. Že to je prostě vnitřní stav, který nejde dobrovolně změnit, protože my jsme si to vlastně nevybrali, že budeme bezdětní. To je stejně jako se třeba homosexuál - nevybral, že bude homosexuál. Já bych se naopak musela dobrovolně rozhodnout, že budu mít děti, ačkoliv k tomu nemám žádný vztah a žádný nutkání. Takže ta definice zrovna dobrovolný bezdětnosti

⁷ Citace, které v své bakalářské práci používám, jsou pro lepší čitelnost upravené do víceméně spisovné češtiny a zbaveny „plevelných“ slov typu hmm.

je taková jako. Podle mě, skutečně ta dobrovolná bezdětnost je něco, kdy ten člověk jakoby ty děti chtěl, ale z nějakého popudu je nemá, protože se chce věnovat něčemu jinému – cestování nebo kariéře nebo umění, prostě čemukoliv. A že pro nás ta bezdětnost je jako ani ne dobrovolná, protože opravdu je to vnitřní stav, který není otázkou volby...stejně se nerozhodnete, že budete mít třeba hudební sluch nebo nebude.“ (Karolína, 35, VŠ, vědecká pracovnice, vdaná, město)

10.2.Původní rodina

V souvislosti s dobrovolnou bezdětností se často podsouvá myšlenka, že tito lidé byli například v dětství zneužíváni či vyrůstali v neúplných rodinách a odnášejí si do dospělého věku strach z početí. Na základě vyprávění všech narátorů se tato domněnka nepotvrdila a lze říci, že všichni vyrůstali v úplných, téměř bezkonfliktních rodinách a na dětství rádi vzpomínají.

„Nebyl to čistě rodičovský vztah, ale spíš jsme byli kamarádi .Než si potom táta našel tu lepší práci, tak jsme chodili na ryby, do lesa na dřevo. Měli jsme spíš takový kamarádský vztah, nemůžu říct, že bychom spolu nějak nevycházeli.“ (Zdeňka, 32, VŠ, finanční poradce, vdaná, město)

Výjimkou může být jen níže tvrzení, které ale dehonestuje dětství jako vývojovou fázi člověka, ač jinak probíhalo naprosto v pořádku.

„To dětství moje – není jako to, na co bych jakoby s chutí vzpomínala. I když jsem říkala, že se nedělo nic hrozného, nic na co bych nějak jako vzpomínala s hrůzou nebo tak.“ (Karolína, 35, VŠ, vědecká pracovnice, vdaná, město)

Zajímalo mne, zda si narátoři v průběhu dětství hráli na „maminku a tatínka“, což by mohlo predikovat jisté budoucí odmítnutí dětnosti. Všechny ze zúčastněných žen se této aktivitě vyhýbaly, byť si s panenkami a kočárky hrály. To si ale vysvětluji na základě genderově polarizovaného přístupu k dětským hračkám, kdy jsou děvčatům kupovány „holčičí“ hračky (Renzetti, Curran 2003). Panny ovšem tyto ženy nepovažovaly za svá

miminka, ale za společníky, žáky, publikum apod., v kočárcích pak vozily zvířata či jiné hračky.

„Já jsem panenky měla, ale hrála jsem si s nimi, hrála jsem si s nimi spíš jako, že jsem je používala jakoby třeba publikum nebo společnost pro sebe. Měla jsem třeba panenky, které byly malinkatý, velký třeba jako prst nebo i takhle malinkatý – prostě jak nehet. A já jsem je používala spíš jako statisty. Vytvářela jsem z modelíny něco, třeba nějaký nábyteček...z papíru jsem si vystříhovala – prostě dělala jsem takový ten nábyteček...a tak jsem to osídlovala těma panenkami. Měla jsem jednu, kterou jsem si brala vždycky do vany, protože té dobře plavala hlava. Ale vyloženě, že by mě těšilo jezdit s kočárkem a vozit tam tu panenku, a že bych si jako představovala, že jsem jako maminka a to je moje miminko – nikdy.“ (Karolína, 35, VŠ, vědecká pracovnice, vdaná, město)

„Ale viděla jsem, že děti nejsou nic, co by mě oslovovalo. A takový náznak byl, že jsem si jako dítě nikdy nehrála s panenkami – kočárek jsem měla. Když mi ho rodiče pořídili – tak jsem si vzala kočárek a dala jsem si do něj medvěda.“ (Irena 42, VŠ, pracovnice v oblasti marketingu, rozvedená, venkov)

„Když jsme si s kamarádkami hrály a chtěly mně vnutit úlohu maminky, třeba že jsme si hrály na lékařku nebo na školu - a já jsem maminka, která přivádí to dítě, tak jsem proti tomu protestovala. Do dnes se mi vybavuje, že mi to bylo nepříjemný. Byla to vlastně pozice, ve který jsem se necítila dobře. Měla jsem pocit, že jsem vůči tomu děvčátku, které bylo lékařkou v jakési méněcenné pozici, protože ona byl ten profesionál a já jsem taková, ten uzlíček nervů.“ (Zuzana, 46, VŠ, vedoucí ekonomického oddělení, venkov)

Jedinou výjimkou byl pan Andreas, který si na „maminku a tatínka“ hrál. Dokonce si během svého dětství vymýšlel jména pro děti a představoval si sám sebe v rodičovské roli.

„Hráli jsme si na mámu a tátu. Dokonce jsme si říkali – uděláme si miminko....neměl jsem z toho rozum; to, co bylo normální – tak jsem se choval, to jsem praktikoval. Taky jsem přemýšlel jako dítě, že taky jednou budu mít své děti...dokonce, že bych chtěl mít kluka i holku, vymýšlel jsem si jména.“ (Andreas, 30, VOŠ, práce v překladatelství a marketingu, svobodný, má přítelkyni, žije sám, město)

10.3. Cesta k bezdětnosti

Všichni narátoři přesáhli věk 30 let, kdy – jak se domnívám - jedinci své reprodukční preference a možnosti zajisté zvážili. Rovněž je tento věk lékaři považován za hraniční, od kterého se snižuje schopnost počít potomka a roste riziko zdravotních komplikací (Hašková 2009). Velká část dotázaných projevovala již v dětství/dospívání nechuť k rodičovství a absolutní řešení ohledně ujasněnosti tohoto stavu přišlo kolem 30.tého roku života.

„Já mám od těch šestnácti let jasno, já to dítě nechci – nikdy.“ (Irena 42, VŠ, pracovnice v oblasti marketingu, rozvedená, venkov)

„To jsem si uvědomila někdy kolem toho desátého roku. Ted' přesně nevím, když jsem byla se sestřenicí na venkově, která naopak – ona byla o tři roky starší než já – naopak měla velký mateřský pud a půjčovala si po vesnici kočárky s miminky - tak v té době. To si úplně pamatuju, že jsem nechápala, proč to dělá, co z toho má...kdybychom radši šly vyvenčit psy nebo se někam projet na kole – že by to bylo lepší – asi v té době jsem si to uvědomila, že ty mimina jsou – nechci říct odporný...ale už na základce jsem si říkala, že se vdávat nebudu, děti mít nebudu.“ (Jana, 35, SŠ, osobní asistentka, svobodná, žije sama, město)

„Já jsem si tak dvaceti ještě říkal, děti ano – ale později, že to ještě počká. Že nejdřív budu dělat školu, potom práci nějakou si najít, někde si usadit, nějakou tu rezervu si vytvořit a tak. A mít zodpovědnou partnerku...čím jsem byl starší, získával jsem názor, že ty děti ani nechci – vlastně proč. Omezovaly by mě.“ (Andreas, 30, VOŠ, práce v překladatelství a marketingu, svobodný, má přítelkyni, žije sám, město)

„Když mi bylo 28, tak jsem zdrhla. Protože to je asi takový věk, kdy se najednou musíte rozhodnout, zdali skutečně budete tu rodinu chtít nebo nebudete a mně najednou došlo, že de facto já ji nepotřebuju. Že nemám tuhle – to bylo, když jsem si to tak nějak poprvé zvážilo – ano/ne, ano/ne – došlo mi, že pro mě tohle čekání, bylo pro mě doslova takové čekání na Godota, na něco co nikdy nepřijde. Že pro mě to není důležité. Já jsem si

uvědomila, že kdyby to pro mě bylo bývalo důležité, tak pravděpodobně bych toho manžela a děti měla.“ (Zuzana, 46, VŠ, vedoucí ekonomického oddělení, venkov)

„Že bych si nějak vyloženě uvědomila, že něco je asi jinak a že to tak zůstane, mi došlo po té třicítce, kdy už jsem byla vlastně vdaná pár let. Říkala jsem si, tak teď ty sliby, co mi furt říkali – jak mi bude třicet, jak se to zlomí a budu koukat do všech kočárků - říkám si – tak teď už teda něco přijde, teď už ani nic nebrání. Jsem vdaná, mám svůj byt, školu mám za sebou... v podstatě zajištěná taky. Protože plat, který s manželem oba máme, sice není nějak nadprůměrný, ale vzhledem k tomu, že nemáme hypotéku, nemáme nikde žádný leasing a celkem dost vyznáváme takový nenáročný životní styl, že nemáme potřebu prostě jezdit někde po světě na půl roku do Ugandy s batůžkem – to ne. Takže v podstatě oficiálně nic nebrání – tak jsem si říkala – tak teď ty mateřský pudy přijdou a budu konečně normální. A ono nic. Samozřejmě. Jak by víceméně mohlo...jeden čas jsem byla ve stavu, že ráno když zazvonil budík, tak jsem otevřela oči a první, co jsem se sama sebe zeptala - jestli už chci děti, jestli se už něco změnilo, jestli už to jako naběhlo. No samozřejmě nic. To je, jak kdybych byla lesba, a každý ráno jsem otevřela oči a ptala jsem se, jestli už jsem hetero.“ (Karolína, 35, VŠ, vědecká pracovnice, vdaná, město)

U všech mnou oslovených žen byl důvod vedoucí k celoživotní bezdětnosti prostý fakt, že necítí potřebu mít potomky. Oproti tomu názor jediného muže vypovídal o změně hodnotových faktorů, která u něj proběhla – kdy dítě z počátku chtěl, ale nyní mu konkuruje svobodný životní styl.

„Já jsem věděla, že to dítě nechci...možná to ovlivnilo to, že jsem se starala o toho brácha, čímž jsem si jako uvědomila nebo uvědomila, přišlo mi to jako, že jsem si tu povinnost nějaký způsobem odkroutila (od 14ti let se starala o mladšího bratra), možná jsem někde vevnitř cítila, že nechci být matka. Nikdy jsem po tom dítěti – přišla jsem si tak jako – prostě jsem to tak cítila.“ (Zdeňka, 32, VŠ, finanční poradce, vdaná, město)

„Protože to necítím – vlastně myslím, že ta absence toho mateřského citu. To je to hlavní – mně ty děti opravdu nic neříkají.“ (Jana, 35, SŠ, osobní asistentka, svobodná, žije sama, město)

„Nedokázal jsem si představit, že se x let nebudu moct věnovat svým koníčkům, začne mi růst břicho, protože se nebudu hýbat, protože budu akorát chodit do práce a z práce domů, zakrním a hlavně jsem si nedokázal představit, jak budu s kojencem lézt někde v baťohe. Prostě jsem měl takový koníčky a nedokázal jsem si to představit....chci ten život pořádně podojit. Nedřepět doma a to je právě to, co by mi děti neumožnily.“ (Andreas, 30, VOŠ, práce v překladatelství a marketingu, svobodný, má přítelkyni, žije sám, město)

V rámci sezení s narátory jsem se zajímala o jejich obecný vztah k dětem a k dětem příbuzných či partnera. Na základě provedených rozhovorů vyplývá, že tento vztah je spíše neutrální a děti berou za přirozenou součást populace. Ve společnosti převážně malých dětí se však cítí velice nepříjemně a někteří zmiňovali i nevědomost péče o takto malé dítě. Starší děti jsou pro ně více akceptovatelné, přesto ani jejich společnost vyhledávají. Zároveň většina z nich poukazuje na současnost benevolenci výchovy a rozmazlování dětí.

„No (smích) podle toho jak jsou velký – k těm malým mám – já nevím, nechci používat to slovo odpor – ale až tak jako...hodně nepříjemný pocit. S dětmi dokážu komunikovat až od 10 let věku, kdy se s nimi dá komunikovat normálně, ale jinak ty úplně malé děti to ne. Já třeba, co moje kamarádky mají děti – tak z mé strany je to přetvářka – snažím se nějak vycházet, ale není to upřímný – to prostě jenom na oko....dělám to spíš, abych nevypadala divně.“ (Jana, 35, SŠ, osobní asistentka, svobodná, žije sama, město)

„Obecně se dá říct...proti dětem nic nemám, prostě děti jsou, jo takový nějaký militantní postoje, že by někdo vyhladil děti, já nevím, do země zeměplaza – to jenom protože existují – tak to asi určitě ne. To jako neznám ani nikoho takového ani z No Kidding.“ (Karolína, 35, VŠ, vědecká pracovnice, vdaná, město)

„Ted' jsem čerstvě teta, asi 6 měsíců...v pohodě - za prvý je moc nevidám, protože bydlí v Liberci a za druhý Toniček, je prostě zlatý dítě , to je jedna z těch výjimek, který ze 24 hodin asi 22 spí a ten zbytek prochechá....nevadí mi. Jakože když jsme spolu – ne že bych si ho nutně potřebovala vzít na klín, ale když mi ho dají, tak mi to tak nějak nevadí – přece jenom je to rodina.“ (Adéla, 30, SŠ, pracovnice v oblasti PR, svobodná, žije sama, město)

„Ted' spolu vycházíme - dá se říci velice dobře, už jsou dospělí, tak vycházíme spolu jako dospělí. Když byli malý, tak jsme spolu...my jsme se spíš obcházeli, než že bychom spolu vycházeli, protože já jsem nechtěla, neměla jsem ambice zasahovat nějak do jejich výchovy. Jednak jsem neměla ambice a jednak jsem měla natolik rozumu, abych to nedělala. Takže si myslím, že to není moc rozumný, zvláště když ty děti nejsou blbý a vidí, že je tam nějaký konflikt mezi tátou a mámou a ted' to ještě nějak vyhrocovat - to se vždycky obrátí proti vám. A takže když byli na návštěvě, tak bydleli – oni měli pokojík svůj vlastní, takže já vůbec neřešila pořádek/nepořádek, já jsem do toho pokojíku vůbec nechodila, jestli se tam větralo nebo se tam udusili. Mně to bylo zcela jedno...a tím to bylo vyřešeno. Rozhodla jsem se, že bude rozumnější...ta společenství hlavně menších dětí není pro mě zajímavý, nebo stimulující – tak jsem se snažila vyhnout tomu, abych s nimi musela chodit nějaký výlety a takový ptákoviny. Tak jsem se rozhodla, že bude bezpečnější, když manžel bude svoje děti vychovávat a já budu dělat servis. Takže já jsem dělala servis, dělala jsem snídaně, dělala jsem jim balíčky se sendvia a dělala jsem jim obědy, večeři. Prostě měli kompletní servis, když bylo potřeba vyprat, vyžehlit – všechno měli, ale a tím pádem mi dali svatý pokoj.“ (Zuzana, 46, VŠ, vedoucí ekonomického oddělení, venkov)

Rok od roku přibývá počet sterilizovaných jedinců (ať už v rozvojových zemích či v průmyslově vyspělých zemích), kdy například v Holandsku je sterilizována třetina lidí v plodném věku, ve Spojených státech amerických se provádí milion sterilizačních zákroků za rok. V České republice je míra sterilizace velice nízká. Sterilizovaných žen jsou pouhá 3%, mužů ještě méně. Překážkou mohl být předpis z roku 1972, podle kterého se sterilizace mohla provést u ženy vážně nemocné, u zdravé ženy v případě, že už má 4 děti, u ženy starší 35 let jsou to děti 3. To omezovalo řadu žen, k čemuž ještě navíc přispívalo velice zdoluhavé administrativní řízení (Uzel 1999: 117 – 123). Nově od dubna roku 2012 se sterilizace může provádět i z jiných než zdravotních důvodů přímo na žádost osoby od 21ti let, což umožňuje zákon č. 373/2011 Sb. o specifických zdravotních službách.

Všichni z narátorů o sterilizaci uvažovali, ale žádný z nich ji neabsolvoval.

„Uvažovala jsem o tom, informovala jsem se o tom – stojí to asi 10 000 korun. Uvědomuju si, že je to rozhodnutí nezvratné, na celý život, ale prostě jsem si vědoma toho, že ty děti nikdy chtít nebudu.“ (Zdeňka, 32, VŠ, finanční poradce, vdaná, město)

„Jo uvažovala a přemýšlím o tom už déle, že jak mi skončí tělísko - za těch 2, 5 roku – tak do toho půjdu. Uvidíme. Záleží, jaká bude situace, ono to taky stojí prachy.“ (Adéla, 30, SŠ, pracovnice v oblasti PR, svobodná, žije sama, město)

„Uvažoval jsem o tom, bylo by to jednodušší, ale na druhou stranu pokud si budu dávat – což si teďka zatraceně dávám – tak ani ne. V tomhle tom nejsem rozhodnutý na 100%.“ (Andreas, 30, VOŠ, práce v překladatelství a marketingu, svobodný, má přítelkyni, žije sám, město)

Rozhovoru se zúčastnilo šest žen a pět z nich během svého života prodělalo interrupci, kterou bez rozmýšlení podstoupily. Většinou otěhotněly relativně mladé po selhání antikoncepce a primárně argumentovaly faktem, že po rodičovství prostě netoužily (a stále netouží). Nicméně dodávaly i sekundární ekonomické důvody (nedokončené studium na VŠ, nedostatečné zázemí apod.). Žádná z nich svého rozhodnutí nelitovala a po interrupci naopak pocítily velkou úlevu.

„Pocit naprostého zhnusení, a prostě takhle jsem chtěla zarvat ruku do sebe a takhle to vyrvat (ukazuje na břicho), do týdne jsem šla na potrat. To pro mě vůbec nebyla otázka nechat/nenechat.“ (Adéla, 30, SŠ, pracovnice v oblasti PR, svobodná, žije sama, město)

„Ulevilo se mi, protože jsem věděla, že to dítě nechci.“ (Zdeňka, 32, VŠ, finanční poradce, vdaná, město)

„Tam jsem vůbec ani nepřemýšlela, opravdu ani ne na vteřinku nezauvažovala, že by to bylo jinak. To byl takový velmi nepříjemný pocit a chtěla jsem, co nejrychleji – že to tak řeknu – toho zbavit – co bylo vevnitř. Nikdy jsem neměla žádný, že bych to litovala....pro mě to byla – je to blbý - bezvýznamná záležitost.“ (Jana, 35, SŠ, osobní asistentka, svobodná, žije sama, město)

10.4. Reakce okolí

V české společnosti je stále rodičovství chápáno jako jakási sociální norma a naplnění lidského života; bezdětnosti je pak považována za odchylku. Od počátku 90. let se sice míra tolerance zvyšuje, a to především u mladé generace, přesto ale všeobecná uznatelnost důvodů - jako například nedůvěra ve vlastní rodičovské dovednosti či preference pracovní sféry je velice nízká. Volba dobrovolné bezdětnosti je pro českou společnost akceptovatelná jen pokud jsou příčinou zdravotní důvody (ohrožení vlastního zdraví či zdraví dítěte), ale také nepříznivá ekonomická situace (Hašková 2002).

Dobrovolně bezdětní se během svého života setkali s minimálně nepochopením tohoto stavu, v horším případě s negativními reakcemi. V rámci rodiny tyto osoby našly jistou míru tolerance i pochopení, kdy argumentují, že rodičům jde přece především o blaho dítěte. Hlavní oporu nalézají především v partnerovi.

„Já jsem de facto spokojená. Já nejsem nešťastná, tak se s tím - tak nějak- ani ne že smířila, pak už to tak nějak odkývala. Ale to už jsem byla hodně starší. Ale kolem 30ti spíš rýpala.“ (Zuzana, 46, VŠ, vedoucí ekonomického oddělení, venkov)

„Táta ten byl jako trošku zklamaný, ale potom to jako vzal. Jemu vždycky šlo jenom o to, abych byla spokojená, a když jsem to před 2 roky říkala mámě – tak tam mi řekla – já vím - tys to věděla ve 4 letech. Říkala, že když mi byly 4 a výše, tak prostě mi někde ukazovaly nějaký miminko v kočárku nebo tohle...a já vždycky – blé mimina...asi si myslím, že někde už to ve mně bylo zakódovaný tehdy...ta to vzala jako jasnou věc, že se od mě vnoučat nedočká.“ (Adéla, 30, SŠ, pracovnice v oblasti PR, svobodná, žije sama, město)

„Myslím, že to asi poznali z toho chování, ale samozřejmě jo. Měla jsem strach, se jim svěřit, že ty děti nechci. Že jsem se rozhodla, že je nechci. Ale před tím okolím, před těmi kamarády, před spolupracovníka v té druhé práci jsem se netajila tím, že ty děti nechci, ani jsem se netajila tím, že manžel je o 29 let starší. Myslím, že se nemám, za co stydět...Bylo jim to samozřejmě líto, ale na druhou stranu nějaká naděje na vnoučata je z bráchovy strany, protože tomu je 18.“ (Zdeňka, 32, VŠ, finanční poradce, vdaná, město)

„Naštěstí mi nikdo neřekl něco jako vyloženě nějakou, nějakou něco vyloženě nějakou urážku nebo vyloženě jsem se nesečkala kromě nějakého anonymní internetový diskuze, někdo se vyloženě jako nenavázel. Že bych slyšela něco o nějakých kariéristkách nebo o nějakým sobectví. Lidé, kteří mě nějak z té práce znají nebo i z blízkého okolí, tak asi vědí, že prostě s nějakou kariérou nebo s něčím takovým to asi opravdu nemá žádnou souvislost.“ (Karolína, 35, VŠ, vědecká pracovnice, vdaná, město)

10.5. Klub No Kidding

Na No Kidding klub narazili nárátoři prostřednictvím článků věnovaným tematice dobrovolné bezdětnosti zveřejněných v periodicích a pro své členy je klub místem porozumění a pochopení jejich postojů.

„Mám pocit, že jsem někde narazila v nějakým článku, že někde v Americe je takovýhle klub, a že jsem pak nějak hledala tenhle americký a narazila jsem na tento. Tak nějak jsem se tam šla mrknout, všechno jsem si to přečetla – a tak mi to přišlo sympatický, tak jsem se tam přidala.“ (Adéla, 30, SŠ, pracovnice v oblasti PR, svobodná, žije sama, město)

„Protože jsem byla hrozně ráda, cítila jsem, že v tom nejsem sama – se svým názorem, prostě bylo úplně úžasný přečíst, že tyhle lidi existují, že je nás víc – tak jsem je chtěla poznat.“ (Jana, 35, SŠ, osobní asistentka, svobodná, žije sama, město)

„No Kidding byl takový, jako bylo příjemný najít lidi, kteří smýšlejí stejně, ale necítla jsem vyloženě potřebu vyloženě sdružit se na základě, že necítím jako to mateřství. Hlavně v tom bylo takový ty jako spíš snaha se trochu bránit, protože jako zvlášť na těch internetových diskuzích nebo ten mediální obraz je prostě úplně příšerný.“ (Karolína, 35, VŠ, vědecká pracovnice, vdaná, město)

10.6. Budoucnost

Všichni narátoři jsou si vědomi toho, že na stáří mohou zůstat sami. Samoty se nebojí, a jsou názoru, že pokud se jedinec chová přátelsky – nikdy nebude sám. O změně svého stavu bezdětnosti neuvažují.

„No co bude ve stáří (smích)...budu stará jako tisíce jiných lidí, kteří budou staří a věrte tomu, že dnešní doba je taková, že třebaš to zažívá i můj tatínek a moje maminka, kteří si nejdřív moc přáli, abychom udělali kariéru a takový ty záležitosti, ale je to těžký. .vidíte to svých rodičích a tom svým dědečkovi, taky de facto je tam konflikt mezi tím postarat se a postarat se o sebe - nebo vůbec postarat se finančně a postarat se emočně. Jo – není to lehké.budu se muset stejně zamýšlet nad tím, co bude jako ti lidi, kteří ty děti mají – oni z toho nejsou vyloučeni. Oni nemůžou říct – je neodpovědný říct, že halo - mám dvě děti, ať se o mě starají – protože pak jim zbydou pouze oči pro pláč.“ (Zuzana, 46, VŠ, vedoucí ekonomického oddělení, venkov)

„Já to vůbec neřeším, pro mě to je daleká, daleká budoucnost a myslím si, že i v padesáti budu stále aktivní, naspořím si. Toho že bych zůstala sama se nebojím, za první jak říkám – mám rodinu a tohle a za druhý si nemyslím, že bych nenašla chlapa, kterej by se mnou ten život strávil.“ (Adéla, 30, SŠ, pracovnice v oblasti PR, svobodná, žije sama, město)

11. SHRNU TÍ ANALYTICKÉ ČÁSTI

Účastníci výzkumu (jednalo se převážně o ženy) se v No Kidding klubu sdružují pro jeho prvotní účel – tedy psychickou podporu bezdětných jedinců a klubová fóra jim poskytují určitou mírou sounáležitosti. Členy a členkami se stali před 3 až 4 roky, za základě edice článků v novinovém periodiku. Dotazované ženy jako důvod svůj bezdětnosti uváděly nedostatek mateřské touhy, jediný muž pak upřednostňoval volnočasové aktivity. Žádný z narátorů však nemá tolik volnočasových aktivit či nedostatek finančních prostředků, že by jim na dítě nezbyval čas. K rodičovství neměli vztah již v dětství (nehráli si na „maminku a tatínka“), většina se pro trvalou bezdětnost rozhodla již v raném věku a tento stav si na plno utvrdila kolem 30.tého roku života. Přestože v současnosti žijí v trvalém partnerském vztahu a děti mít mohou (pět ze šesti žen dokonce podstoupilo interrupci) , své rozhodnutí o bezdětnosti měnit nechtějí. Nemají však povětšinou záporný vztah k dětem jako takovým, ale spíše neutrální a chápou potomky jako přirozenou součást lidské reprodukce. Negativní vztah však projevovali k rodičům pro jejich současný benevolentní přístup k výchově potomků. Před svým okolím svoji bezdětnosti víceméně netají. V průběhu jejich života na ně byl vytvářen jistý nátlak ze strany okolí, aby toto své rozhodnutí evokovali. Postupně se však s touto skutečností smířilo i nejbližší okolí (vztah matka – dcera). Dítě chápou jako zodpovědnost a ne jako pojistku na stáří.

ZÁVĚR

Lidé, kteří nemají děti jsou muži i ženy, z města i vesnice, různých povolání a zázemí. Neliší se od ostatních, a přesto mají jeden „problém“ – nemají dítě – a to dokonce dobrovolně. Co je vlastně důvodem jejich bezdětnosti a jak se k nim chovalo okolí? Z provedeného výzkumu vyplynulo, že jejich bezdětnost vychází z nedostatečné touhy po mateřství a jejich okolí v průběhu času muselo přes větší či menší míru odporu tuto skutečnost akceptovat.

Jak již bylo výše napsáno, většina narátorů neuvažuje o změně svého postoje. Je pravděpodobné, že se množství takto uvažujících jedinců bude zvyšovat, ale časem mohou začít převažovat jiné např. ekonomické ne kariérní důvody bezdětnosti.

POUŽITÁ LITERATURA

BADINTEROVÁ, E. *Materská láska od 17. storočia po súčasnosť*. Bratislava: Aspekt, 1998.

DISMAN, M. *Jak se vyrábí sociologická znalost*. Praha: Karolinum, 1993.

DUDOVÁ, R.; VOHLÍDALOVÁ, M. *Rodina a rodičovství v individualizované společnosti*. Gender, rovné příležitosti, výzkum 1/2005: 1 – 3, 2005.

FIALOVÁ, L.; HORSKÁ, P.; KUČERA, M.; MAUR, E.; MUSIL, J.; STLOUKAL, M. *Dějiny obyvatelstva českých zemí*. Praha: Mladá fronta, 1998.

FIALOVÁ, L.; HAMPLOVÁ, D.; KUČERA, M.; VYMĚTALOVÁ, S. *Představy malých lidí o manželství a rodičovství*. Praha: Sociologické nakladatelství, 2000

GIDDENS, A. *Proměna intimity: sexualita, láska a erotika v moderních společnostech*, Praha: Portál, 1992.

GIDDENS, A. *Sociologie*. Praha: Argo, 1999.

HAŠKOVÁ, H. *Fenomén bezdětnosti v kontextu sociálních změn ČR*. Gender, rovné příležitosti, výzkum 2–3: 11–13, 2004a.

HAŠKOVÁ, H. *Rodičovství a bezdětnost očima českých mužů a žen*. Gender, rovné příležitosti, výzkum 2–3: 13–16, 2004b.

HAŠKOVÁ, H. *Bezdětní na trhu práce: vliv vzdělání a zaměstnanosti na reprodukční chování*. Gender, rovné příležitosti, výzkum 2-3: 3–5 2002

HAŠKOVÁ H. (ed.); ŠALAMOUNOVÁ P.; VÍZNEROVÁ H.; ZAMYKALOVÁ L. *Fenomén bezdětnosti v sociologické a demografické perspektivě*. Praha: Sociologický ústav Akademie věd České republiky, 2006.

HAŠKOVÁ, H.; ZAMYKALOVÁ, L. *Mít děti? – co je to za normu? Čí je to norma?.* Biograf 40-41: 3-53. 2006.

HAŠKOVÁ, H. *Fenomén bezdětnosti.* Praha: Sociologické nakladatelství, 2009.

HAŠKOVÁ, H. (ed.), ŠALAMOUNOVÁ, P.; VÍZNEROVÁ, H.; ZAMYKALOVÁ L. *Fenomén bezdětnosti v sociologické a demografické perspektivě.* Praha: Sociologický ústav Akademie věd České republiky, 2006.

HENDL, J. *Kvalitativní výzkum.* Praha: Portál, 2005

HORSKÝ, J.; SELIGOVÁ, M. *Rodina našich předků.* Praha: Lidové noviny, 1997.

JOKEŠOVÁ, M: *Sociální funkce a témata komunikace dobrovolně bezdětných na portálu klubu No Kidding!* Praha, Prah: UK FHS, 2011

JUREČEK, Z. Bezdětná manželství. Demografie 1, 1968a

JUREČEK, Z. Bezdětná manželství. Demografie 2, 1968b

JUŘÍČKOVÁ, L. *ANALÝZA: Bezdětnost v České republice.* Demografie [online]. 2005 [cit. 20. 6. 2013]. Dostupné z: http://www.demografie.info/?cz_detail_clanku&artclID=118

KUČERA, M. *Manželství, rodina a domácnost v evropské současnosti* in HORSKÁ, P.; KUČERA, M.; MAUR, E.; STLOUKAL, M. *Dětství, rodina a stáří v dějinách Evropy*, Praha: Panorama, 1990a.

KUČERA, M. *Evropská rodina – tendence vývoje a trvání* in HORSKÁ, P.; KUČERA, M.; MAUR, E.; STLOUKAL, M. *Dětství, rodina a stáří v dějinách Evropy*, Praha: Panorama, 1990b.

KUČERA, Milan. Rodinná politika a její demografická důsledky v socialistickém Československu. [online] [cit 24. 6. 2013]. Dostupné na http://www.cefres.cz/IMG/pdf/kucera_2001_rodinna_politika_demografie_csr.pdf, 2010

LESTHAEGHE, R. *The second demographic transitive in Western countries: An interpretation*. Pp 17 – 62 in Mason, K. O.; Jensen A. M. (eds.) *Gender and family change in industrialized countries*. Oxford: Clarendon Press

LESTHAEGHE, R., *On theory development: Applications to the study of family formation*. *Population and Development Review* 24 (1): 1 – 14, 1998.

LESTHAEGHE, R; SURKYN, J. *Cultural dynamics and economic theories of fertility change*, *Population and Development Review* 14 (1): - 45

LESTHAEGHE, R.SURKYN, J. *New forms of household formation in Central and Eastern Europe: Are they related to newly emerging value orientations?* Pp. 197 – 216 in *Economic Survey of Europe 2002/1*. New York, Geneva: Economic Commission for Europe, United Nations, 2002:

LUVENOVÁ, L. van. *Být či nebyť matkou*. Praha: Volvox Globator, 2010.

LUVENOVÁ, L. van; GILLESPIE, B. *Být či nebyť otcem*. Praha: Volvox Globator, 2010.

MAIEROVÁ, C. *40 důvodů, proč nemít dítě*, Praha: Rybka Publishers, 2008

MAREŠ, P. *The value of child in Europe* in MAREŠ, P. et al. *Society, reproduction and contemporary challenges*, Brno 2004

MAŘÍKOVÁ, H. (ed.); ČERMÁKOVÁ, M.; ŠANDEROVÁ, J.; TUČEK, M. *Proměny současné české rodiny (rodina, gender, stratifikace)*. Praha: Sociologické nakladatelství, 2000.

MAŘÍKOVÁ, H.: *Možnosti uplatnění žen (a mužů) na trhu práce v souvislosti s bez/dětností* in KŘÍŽKOVÁ, A (ed.); DUDOVÁ, R.; HAŠKOVÁ, H.; MAŘÍKOVÁ, H. Kombinace pracovního a rodinného života v ČR: politiky, čas, peníze a individuální, rodinné a firemní strategie – dostupné online na http://studie.soc.cas.cz/upl/texty/files/228_05-04%20zformatovany%20text%208%20pro%20tisk.pdf, 2005

MOŽNÝ, I.: *Rodina vysokoškolsky vzdělaných manželů*. Brno: Univerzita J. E. Purkyně, 1983.

MOŽNÝ, I. *Sociologie rodiny*. Praha: Sociologické nakladatelství, 1999.

PHILIPOV, D. *Fertility in times of discontinuous societal change* . pp 665 – 689 in Kotowka I., Józwika J. (eds) *Population of Central and Eastern Europe. Challenges and Opportunities*. Warsaw: Statistical Publishnig Establishment, 2003.

RABUŠIC, L. *Kde ty všechny děti jsou?*. Praha: Sociologické nakladatelství, 2001.

RABUŠIC, L. *Will tomorrow's Czechs have the fewest children in Europe* in MAREŠ, P. et al. *Society, reproduction and contemporary challenges*, Brno 2004

RENZETTI, C.; CURRAN, D. *Ženy, muži a společnost*. Praha: Nakladatelství Karolinum, 2003.

RYCHTAŘÍKOVÁ, J. *Trajectories of fertility and household composition in the demographic profile of the Czech Republic*. *Population and Environment* 24 (3): 225–254, 2003.

RYCHTAŘÍKOVÁ, J. *Porodnost v České Republice: Současný stav a nedávné trendy* in *Populační vývoj České republiky 2001 – 2006: 79 – 93*, Praha: Přírodovědná fakulta UK, 2007.

SINGLY, F. de. *Sociologie současné rodiny*. Praha, Portál, 1999.

ŠALAMOUNOVÁ, P.; NÝVLT, O. *Podíly bezdětných žen podle dosaženého vzdělání*. Gender, rovné příležitosti, výzkum 2-3/2004: 16–18, 2004.

ŠALAMOUNOVÁ, P.; ŠAMANOVÁ, A. *Potratovost bezdětných žen*. Gender, rovné příležitosti, výzkum 1/2005: 14–18, 2005.

ŠVARŤÍČEK, R., ŠEDOVIÁ, K. a kol. *Kvalitativní výzkum v pedagogických vědách*. Praha: Portál, 2007.

UZEL, R. *Antikoncepční kuchařka aneb cesty k sexuálnímu zdraví*. Havlíčkův Brod: Grada Publishing, 1999.

Zákon č. 373/2011 Sb., o specifických zdravotních službách.

ZUZÁNKOVÁ, N. *Bezdětná manželství*. Demografie 2, 1976.

Seznam příloh

1. Příloha č. 1

Tematické okruhy pro polostrukturovaný rozhovor

2. Příloha č. 2

Informovaný souhlas

Příloha č. 1

TEMATICKÉ OKRUHY PRO POLOSTRUKTUROVANÝ ROZHOVOR

Historicky vzato, na našem území byla vždy rodina včetně potomků jakýmsi standardem, nicméně v posledních desetiletích se tento zvyk mění. Míra porodnosti se snižuje a stoupá počet bezdětných jedinců. Přesto jsou dobrovolně bezdětní bráni jako velice marginální skupina osob a výzkumy, které by se problematice dobrovolné bezdětnosti věnovaly, jsou ojedinělé. Záměrem celého výzkumu je specifikovat motivy, jež vedou jedince k dobrovolné bezdětnosti a zároveň zjistit, s jakými reakcemi se vzhledem ke své volbě museli potýkat.

Identifikace

- Pohlaví, věk, vzdělání, zaměstnání, rodinný stav a typ soužití, bydliště

Okruhy

1. Pojem dobrovolná bezdětnost
 - Samotná definice pojmu narátorem
2. Původní rodina
 - Typ původní rodiny (úplná/neúplná)
 - Vztah s členy rodiny
 - Péče o sourozence
 - Hra na maminku a tatínka
3. Cesta k bezdětnosti
 - Motivы/důvody vedoucí k dobrovolné bezdětnosti
 - Životní styl, zájmy, volnočasové aktivity
 - První uvědomění si tohoto stavu
 - Partnerství/manželství a přístup partnera/manžela ke stavu dobrovolné bezdětnosti
 - Vztah k dětem (partnera/příbuzných/kamarádů/obecně)
 - Antikoncepce/interrupce/sterilizace
4. Reakce okolí
 - Komunikace s okolím o dobrovolné bezdětnosti
 - Reakce nejbližší rodiny
 - Reakce kolegů a přátel
 - Reakce širšího okolí a veřejnosti
 - Způsob vypořádání se s těmito reakcemi
5. No Kidding klub
 - Existence klubu (jak a kdy se o něm narátor dozvěděl)
 - Důvod registrace
 - Přínos členství v klubu
 - Srazy/fórum

6. Budoucnost

- Genetický materiál/„biologické hodiny“
- Ne/měnnost tohoto stavu
- Stáří

7. Doplnění/zaznělo vše podstatné

Příloha č. 2

Informovaný souhlas

Dne jsem poskytla rozhovor Evě Horáčkové - studentce Fakulty humanitních studií University Karlovy pro výzkum v rámci její bakalářské práce týkající se problematiky dobrovolné bezdětnosti (*Dobrovolná bezdětnost z pohledu členů No Kidding Praha*).

Pro účely analýzy v rámci bakalářské práce a pro účely navazující výzkumné činnosti bude tento rozhovor zpracován v anonymizované podobě bez souvislosti s mým jménem, anonymizovány budou i ostatní osoby, o kterých se v rozhovoru zmíním.

V případě, že úryvky tohoto rozhovoru budou součástí publikací nebo veřejných prezentací výzkumu, budou uvedeny v anonymizované podobě bez mého jména a souvislosti s mojí osobou.

Potvrzuji, že jsem byla předem obeznámena se základními informacemi o výzkumu a s rozhovorem i jeho nahráváním souhlasím.

Jméno:

Podpis: